

Frans-Vlaanderen in „Wat? De Eeuwigheid” van M. Yourcenar

Drs. Camiel C.M. van Woerkum
Docent Strabrechtcollege
Geldrop (NL)

Met *Wat? De Eeuwigheid*, (W.D.E.) het derde deel van het autobiografisch drieluik *'s Werelds Doolhof* heeft M. Yourcenar, naar het zeggen van Jean Blot, „de krachttoer uitgehaald een autobiografie te schrijven waarin zijzelf afwezig is”. (1) Wordt haar komst in de wereld al aangekondigd in *Dierbare Gedachtenis* en *Archieven uit het Noorden* (A.N.), het derde deel begint niet bij Marguerite maar bij Michel, haar vader, om vervolgens uit te weiden over diens relaties. Slechts 28 van de 345 pagina's blijken over Yourcenar zelf te gaan, en dan alleen nog maar over haar vroegste kinderjaren.

Met de beschrijving van Frans-Vlaanderen, toch de geboortestreek van Michel Cleenewerck de Crayencour, de vader van M. Yourcenar, en het natuurlijke en sociale milieu van Marguerite zelf in de eerste zeven jaren van haar leven, is het al niet beter gesteld. Slechts enkele bladzijden gaan over Sint Jans Cappel en de Zwarte Berg. Voor bepaalde personen, zoals abbé Lemire, is een bijrol weggelegd, terwijl het gros van de bevolking als figuranten nog verder op de achtergrond blijft.

Zowel in een biografie als in een autobiografie wordt de persoonlijkheid beschreven in zijn wording, zijn vorming en zijn intrede in de maatschappij. (2) In deze genres ligt dus de nadruk op de ontwikkeling van die menselijke persoon. In de opvatting van M. Yourcenar echter is het menselijk wezen vanaf het begin al een solide kern, die tegen de buitenwereld is opgewassen. Zo is in het

Marguerite Yourcenar (1903-1987), bij het verlaten van het gemeentehuis van Belle (Bailleul) (december 1980)

kind „een volwassen persoonlijkheid”, en een „geïndividualiseerd bewustzijn” al aanwezig „voordat het (..) wordt onderworpen aan vaste regels en aan de afstomping als gevolg van vaste gebruiken”. (W.D.E. p.181) (3) Aangezien in de ogen van Yourcenar die kern hierdoor niet verandert, kan een biografie of autobiografie nooit een causale structuur hebben, waarbij het individu groeit in een voortdurende interactie met bevolking en omgeving.

Deze visie heeft gevolgen voor de functie die Frans-Vlaanderen, als geografische en sociale context, in *Wat? De Eeuwigheid* heeft. Als biografie van Michel zal haar taak slechts daarin bestaan de al bestaande identiteit te preciseren door overeenkomsten en verschillen met personen uit die streek te inventariseren. Die personen vormen zo de achtergrond waartegen de hoofdpersoon beter uitkomt. Maar niet alleen zal Frans-Vlaanderen beschreven worden door de ogen van Michel. Ook Yourcenars eigen wereldvisie zal in die beschrijving onvermijdelijk doorklinken. In de zuiver autobiografische passages daarentegen wordt die wereldvisie zo belangrijk dat

de ogenschijnlijk geringe rol van Frans-Vlaanderen in het leven van M. Yourcenar uiterst essentieel wordt.

Frans-Vlaanderen in de biografie van Michel

Met het „identity theme” van Michel, het steeds terugkerend patroon van voorkeuren en ideeën die het leven kenmerkt (4) heeft de biografie Yourcenar weinig moeite. Voor haar is haar vader „ongelooflijk impulsief en onafhankelijk”, onbezorgd om de toekomst, „eindeloos vrij”, levend „op zijn impulsen en de grillen van het moment”. (M.O.O. p.28) (5) Dit paradigma van eigenschappen wordt vervolgens uitgewerkt in een aantal zorgvuldig opgebouwde verhalen.

Het eerste verhaal betreft de contacten van Michel met de bewoners van Sint Jans Cappel. Als hij na de dood van Fernande met de kleine Marguerite bij zijn moeder Noémi intrekt op het kasteeltje van de Zwarte Berg, komt hij al snel in botsing met de conservatieve opvattingen en het standsverschil in het dorp. Zelf doet hij een poging om nieuwe inzichten over liefdadigheid, zoals hij die in Engeland leerde kennen, in te voeren, maar hij ontmoet onbegrip en hoongelach. Daarnaast probeert hij door middel van dineetjes en picknicks de betrekkingen tussen dorp en kasteel te verbeteren, maar hoe vrijgevig hij ook is en hoe hij ook zijn best doet, hij blijft minder in de herinnering van de dorpsbewoners leven dan de afstandelijke Noémi of de gierige zoon van Michel, die „nog geen hond een bot gegeven heeft om op te knagen”. (W.D.E. p.17)

De vertelster merkt in een generaliserend commentaar op dat Michel in zijn vernieuwingsdrang lijkt op de personages van Tolstoj die „proberen een paar nieuwe gezichtspunten ingang te doen vinden in die geïdealiseerde boerenwereld waarvan men niet durft toe te geven dat zij minstens even bekrompen is als de kleine burgerij in de steden”. (W.D.E. p.16)

Tegenover de bekrompenheid van de plaatselijke bevolking, die evengoed aangetroffen wordt in Rusland als Frans-Vlaanderen, plaatst de vertelster de pogingen van Michel de afstand tussen kasteel en dorp te verkleinen. De gelijkheids- en solidariteitsgedachte die vooral M. Yourcenar bezielt komt tot uiting in de hiërarchie die de vertelster aanbrengt in de bemoeienissen van Michel met het

Marguerite Yourcenar in 1908

dorp. Politieke bemoeienis wordt volledig afgewezen. Het diner met de notabelen is niet meer dan „een oude traditie die men in stand heeft gehouden”. Wat echter de meeste instemming geniet is de picknick voor de gezinnen uit Sint Jans Cappel of de uitnodiging aan groepjes dorpskinderen om op het kasteel te komen spelen. De betrekkingen met de eenvoudige mensen verdienen in de ogen van Yourcenar duidelijk de voorkeur, terwijl bij Michel eerder misprijzen te bespeuren is.

De enige in het dorp, waarmee Michel het echt kan vinden, is de hoefsmid. 's Morgens wandelen Michel en zijn hond Trier weg van het kasteel „omlaag naar de smederij die al rookt. Die plaats trok Michel als kind al aan” (W.D.E. p.24). Hij helpt nu de smid bij het beslaan van paarden. Ook slaagt hij erin „in zijn eentje een ijzeren lineaal te smeden, alleen bijgestaan door de vloeken en de raadgevingen van die kenner van hamer en aambeeld”. (ibid) Boven het contact met de maatschappij verkiest Michel de directe omgang met de levenloze materie, in de vorm van het ijzer, met het dier, in de gedaanten van de vurige en verschrikte paarden, en met de mens, die in zijn taalgebruik 'een directheid heeft die in het aristo-

cratische milieu ongepast is. Yourcenar merkt op dat zij deze lineaal noch steeds gebruikt. Zo verbindt zij dit voorwerp met een voor Michel waarschijnlijk kleurrijke herinnering, maar waarin voor haar de levende en de levenloze materie tot een vruchtbare eenheid zijn samengesmeed.

In Michels verhouding tot de plaatselijke geestelijkheid komt de tegenstelling tussen conformisten en marginalen nog scherper naar voren. Drie geestelijken komen voor het voetlicht, de pastoor van Sint Jans Cappel, de overste van de abdij van de Katsberg, en de priester-volksvertegenwoordiger abbé Lemire.

De pastoor zit duidelijk in de hoek der conformisten. Hij is „een beste kerel die van lekker eten houdt en ’s zondags wordt uitgenodigd”. (W.D.E. p.10-11) Zijn preken vervelen de gelovigen behalve als hij het op de Franse republiek gemunt heeft. Onmiddellijk geeft de vertelster de visie van Michel: „De brave pastoor is geen heilige, en Michel behoort tot die veeleisende gelovigen die zouden willen dat elke geestelijke een heilige was”. (W.D.E. p.11) Dit waardeoordeel wordt gevolgd door een verhaal. Als op het moment van de consecratie de kerk wordt getroffen door blikseminslag en de gelovigen het gebouw uitvluchten, ploft de pastoor in de bisschopszetel en drinkt van de geconsacreerde wijn om op verhaal te komen. „Dat zou een mooie dood geweest zijn”, reageert Michel, waarop de geestelijke hem verbijsterd aankijkt. (W.D.E. p.11) De directe rede waarmee het verhaal eindigt, wordt hier de betekenaar van een volstrekt onbegrip.

Ook de bezoeken aan de overste van de Trappistenabdij van de Katsberg lopen uiteindelijk uit op een verwijdering.

Aanvankelijk verlopen de betrekkingen goed, temeer daar de overste voor zijn intreden lange tijd militair was. Maar de vertelster veroordeelt zijn poging om Michel religieuze praktijken aan te leren, aldus profiterend van de ontredding van de weduwnaar. (W.D.E. p.12).

Wat Michel in de Trappisten echter blijft boeien zijn drie zaken. In de eerste plaats hun respectvolle omgang met land en dier. In de tweede plaats de regel van het stilzwijgen, „die op zichzelf al tussen de mannen (en meer nog tussen mannen en vrouwen) de meeste conflicten voorkomt.” (W.D.E. p.13) In de derde plaats de ascese die iemand vrede kan brengen „zelfs als er in hem geen enkele

ruimte is voor wat men in zijn omgeving „de godsdienst” noemt” (ibid). De sympathie die Michel, en in zijn spoor de biografe, opbrengt voor de monniken is niet gebaseerd op een dogmatische gelijkgezindheid, maar op het directe contact met de materie, zoals we dat ook zagen bij de hoefsmid, en op het afzien van het overbodige, met name van de taal, die mensen sociaal en ideologisch van elkaar vervreemdt.

Pas als de waardeoordelen zijn geëxpliciteerd, de posities duidelijk zijn ingenomen, kan de passage volgen waarin Michel de monniken verdedigt tegen het politiek establishment, op het moment waarop ze uit de abdij verdreven dreigen te worden. (W.D.E. p.14-15)

In abbé Lemire vindt Michel, de man van het verzet, een andere non-conformist. Vol lof is Yourcenar dan ook voor deze priester, weer niet vanwege zijn katholieke levensovertuiging, maar vanwege zijn geheel eigen weg die hem meermaals met de Kerk in conflict bracht, en waarbij hij kon rekenen op de steun van Michel. Democratisch, oecumenisch, pacifistisch, links-radicaal en sober is Lemire het doelwit van de plaatselijke kwezels. Ook hier is het contact met de materie een wezenlijk criterium. Zijn „volkstuinten” zijn voor de arbeider „een herstel van eigenwaarde door de aanraking met de grond”. (W.D.E. p.257)

In de eigenzinnige abbé herkent de vertelster „het trage elan der Vlamingen” (A.N. p.136). (6) Hij is „een soort heilige” (W.D.E. p.257) „die zich nooit bekommerde om het effect dat hij op anderen had” (W.D.E. p.259). Yourcenar onthult dat hij een van de drie mensen in haar leven was „die de indruk gaven van volstrekte integriteit”. (ibid)

In het leven van Michel is Lemire vooral de man die hem uit de financiële narigheid heeft gehaald. Hij is echter ook degene, die met Michel de politieke actualiteit ontvlucht door „even in Vergilius te duiken”. (W.D.E. p.257) Dat Lemire vooral de *Georgica* bijzonder waardeerde weet Yourcenar door een voetnoot bij Mayeur, de biograaf van de priester, die zij als bron heeft gebruikt. (7) Juist in dit werk van Vergilius wordt de solidariteit tussen planten, dieren, mensen en hemellichamen sterk benadrukt. Het werk ligt dus vooral in het verlengde van de ideeën van M. Yourcenar zelf.

In het genre van de biografie binnen *Wat? De Eeuwigheid* is de functie van Frans-Vlaanderen allereerst het onderstrepen van de persoonlijkheid van Michel. Dit gebeurt op twee manieren. In de eerste plaats door het aanscherpen van de verschillen met de conformistische, conservatieve bevolking, verpersoonlijkt in de boeren, de notabelen en de pastoor, waartegen de protagonist zich afzet. In de tweede plaats door de verwantschap met de marginalen, in de personen van de vloekende smid, de zwijgende Trappisten, en de integere maar kritische Lemire. Hun marginaliteit heeft echter nog een andere, eerder moralistische functie. Bij deze mensen uit de streek treft Yourcenar het directe contact aan met de materie, die de mens, als deel van de levende en levenloze natuur, met de kosmos verbindt. Zo wordt het identiteitsthema, zoals dat door de biografe wordt geëxpliciteerd, door de filosofe op een hoger, moreel plan geplaatst. Het anti-conformisme, dat Michels leven kenmerkt, wordt in de wereldvisie van Yourcenar een voorwaarde voor het contact met de tijdloze materie en zet zo de lezer aan tot het aanvoelen van wat de eeuwigheid is.

Frans-Vlaanderen in de autobiografische tekst

Net als Michel maakt ook het kind Marguerite, zoals het uiteindelijk na veel aarzeling beschreven wordt in het hoofdstuk „De kruimels van de kinderjaren”, geen bepaalde ontwikkeling door. Het heeft al vanaf het begin voorkeuren en antipathieën, en die liggen precies in het voetspoor van haar vader. Noémi, de zusters van de school van Sint Jans Cappel, de pastoor die na de communie „de kelk omkeerde om zich ervan te vergewissen dat alles tot de laatste druppel was opgedronken”, en die het kind deed denken „aan het gebaar van de drinkers bij de deur van de kroeg”, (W.D.E. p.179-180) bevinden zich in het kamp van de conformisten. Formalisme, hiërarchisch besef, conservatisme, het zijn dezelfde waarden die door Michel worden verworpen.

Is de wereld van de aristocratie en van de kerkelijke voorschriften voor het kind onveilig, dan kan dit niet gezegd worden van de wereld van het bedienend personeel.

Treffend komt dit tot uiting in de passage waarin Noémi het kind,

nadat het waarschijnlijk voor de zoveelste keer aan tafel geknoeid had, wegstuurt naar de dienstvertrekken beneden, de „Salle des Gens”. Een geestdriftige beschrijving volgt. Daar was iedere bezoeker een „individu, (...) een gebeente, een spierstelsel, een geslacht, een brein dat meer of minder goed functioneerde, maar dat bestond”. (W.D.E. p.187-188) Daar konden de knellende banden los:

„Alles was er spontaan als het leven zelf”. (W.D.E. p.188) Elke etiquette was er afwezig. Er werd Breugheliaans gegeten en gedronken. Vleierij was er uit den boze: „Allen spraken met luide stem kwaad over Noémi”. (W.D.E. p.189) Het kind wordt „triumfante-lijk op een stapel oude woordenboeken” gezet, (ibid) en dit anti-intellectualisme wordt nog eens onderstreept door „de schunnige, scatologische deuntjes” en de „flarden patriottische liederen en vrome gezangen”. (ibid)

De afwezigheid van iedere ideologie, het respect voor individualiteit en materialiteit, de acceptatie van de erotiek, voor Marguerite was het een integrerende ervaring: „Het was voor mij allemaal één geheel”. (ibid) Een ervaring ook die veiligheid bood. Het kind had er geen moeite mee door haar kindermeisje Barbe achtergelaten te worden in een bioscoop en later door haar meegenomen te worden in een bordeel, waar de mensen haar precies deden denken aan het dienstpersoneel van de „Salle des Gens”. (W.D.E. p.190-192)

Niet alleen met eenvoudige mensen en met hun lichamelijkeheid, ook met de natuur voelt het kind verwantschap, of het nu gaat om het levenloze rijk van de gesteenten, dan wel om het planten- en dierenrijk die voor de schrijfster alle sacraal zijn, eeuwigheids-waarde hebben.

Op het strand van Scheveningen lachen de kinderen Clément en Marguerite „als ze het zand tussen hun tenen zien doorlopen”. (W.D.E. p.107) In de kasteeltuin op de Zwarte Berg wemelt het van de korenbloemen, klaprozen en madeliefjes, die de kindermeisjes doen denken aan de Franse driekleur; Marguerite weigert echter deze associatie, en wil van de bloemen genieten zoals ze zijn. De dieren worden eveneens met liefde en respect omgeven. De geit, de konijnen, de herten, „die andere bedreigde goden” (W.D.E. p.176),

de ezeltjes, al deze dieren roepen bij het kind een mededogen op uitmondend in een uitgesproken weigering om vlees te eten.

Gesteente, planten, dieren en eenvoudige mensen, zij vormen de veilige, integrerende en heilige wereld waarin het kind Marguerite zich thuis voelt. Aan de andere kant bevindt zich de vijandige wereld van de voorschriften, de dogma's, de dode gebruiken, van het traditionele godsbeeld van „die oude, wantrouwende man met een baard, die de kinderen bespiedt, hen straft, of hen beloont wanneer ze braaf zijn”. (W.D.E. p.181) Een wereld die leidt tot hypocriet gedrag: „ik geloofde er maar een beetje in, zoals je in de kerstman gelooft, omdat je moet doen alsof”. (ibid)

Hier wordt echter een wezenlijk verschil zichtbaar tussen de autobiografie en de biografie van Michel. Want terwijl in de biografie de grenzen tussen de conformistische en de marginale wereld bijna ondoordringbaar lijken, vallen in de autobiografie twee opvallende verspringingen op van het ene naar het andere kamp. Dit gebeurt op het terrein van de in principe onveilige religieuze tradities en gebruiken, en in de omgang van het kind met de in principe veilige volwassen medebewoners op de Zwarte Berg.

Naast alle negatieve invloed van godsdienstige gebruiken erkent de vertelster ook de goede kanten van een ontwikkeling „in de schoot van een nog levende mythologie” (W.D.E. p.182): de Katsberg, die met eerbied werd bestegen, de put van de heilige Appolonia, een wonderbaarlijke plaats op Belgisch grondgebied, de processie op Sint Jansdag, waarbij Marguerite verkleed was als de heilige Elisabeth van Hongarije, de kerstkribbe in Zuid-Frankrijk met de velden wilde kruiden die Yourcenar later doen denken aan de antieke „Adonis-tuinen” aldus religie verbindend met zinnelijkheid.

Wat echter op de kleine Marguerite de meeste indruk maakt is de Goede Week: de beelden, de rituelen, de palmtakjes, de ratels. „Maar alles viel weg tegenover de hier en daar in de Vlaamse kerken aangetroffen afbeelding van de liggende Jezus, stijf, spierwit, bijna naakt, tragisch gestorven en alleen”. (W.D.E. p.184)

Het woord „tragisch” is hier van wezenlijk belang. Het koppelt namelijk de individuele ervaring van het kind Marguerite aan de wereldgeschiedenis. Daarin is Jezus immers het prototype van de

marginale mens, die eenzaam sterft ten prooi aan een mensheid die hem niet begrijpt.

Maar niet alleen Jezus gaat ten onder aan kortzichtigheid en eigenbelang. Ook de weerloze natuur deelt in de vernietiging zoals blijkt uit de foto's van de gebombardeerde Zwarte Berg die Marguerite en Michel ontvingen van de familie-notaris. „Op een tragische manier mooi waren vooral de grote, van hun kruinen en takken beroofde sparren, (...) die „tegelijkertijd martelaren en hun eigen kruis” leken. (W.D.E. p.246) Ook de konijnen, de geit, het ezeltje en de andere dieren vallen ten offer in deze catastrofe.

Blijkbaar heeft het zien van het beeld van de gestorven Jezus bij het kind een indruk achtergelaten die onmogelijk geassocieerd kon worden met de Mis, de catechismus en de pastoor. Maar opvallender nog is dat Jezus hier uitsluitend gezien wordt als slachtoffer en deze rol met de hele natuur deelt.

Een tweede verspringing vindt plaats als het kind Marguerite bedrogen en genegeerd wordt door mensen die in principe tot de veilige, marginale wereld behoren.

Als Trier, de hond van Michel en langzamerhand ook het troeteldier van Marguerite, oud en ziek wordt, mag hij van Noémi het huis niet meer in. Hij slaapt in een stal en de kleine Marguerite brengt hem lekkernijen. „ ... maar de kindermeisjes vonden het altijd te lang; na een paar liefkozingen werd ik weggehaald: men weet inmiddels dat ik volgzaam was”. (W.D.E. p.194) Bitter merkt de vertelster op dat ze, als ze wat ouder was geweest, de hond onophoudelijk zou hebben vergezeld en bijgestaan, tot de dood toe. „Maar de jeugd is laf. Ik werd zelfs niet eens gewekt door het schot dat Alcide op een morgen in zijn oor afvuurde”. (W.D.E. p.195) De bedienden, die eerst in het veilige kamp zaten, worden voor het kind onveilig. Het blijft in haar schuldgevoel alleen staan. Alleen haar invalide tante in Brussel wil zij laten delen in haar verdriet.

Ook Michel blijkt niet betrouwbaar. Als hij erachter komt dat Barbe, het kindermeisje van Marguerite, een bordeel bezoekt stuurt hij haar weg, op instigatie van zijn familie. Het kind is radeloos als zij ziet dat de kamer van Barbe leeg is. Michel wendt voor dat Barbe door haar familie werd teruggeroepen. „Hij zei me ook dat ik

niet zo moest huilen". (W.D.E. p.193) Maar de kleine Marguerite gaat gebukt onder een enorme last: „ ... ze hadden me belogen. Ik vertrouwde voortaan niemand meer volledig, zelfs Michel niet". (ibid) De „solide kern" die „weerstand biedt aan de omstandigheden" (8) delft het onderspit. Samen met de planten en de dieren, samen met de gekruisigde Jezus valt ook het kind ten prooi aan de kortzichtige, vijandige, conformistische buitenwereld.

Men kan zich afvragen, waarom M. Yourcenar, die zich tijdens de gehele tocht door het „autobiografische" *'s Werelds Doolhof* vrijwel onvindbaar maakt, juist deze, voor haar toch zeer pijnlijke gebeurtenissen selecteert.

Mijn hypothese is, dat deze verhalen niet zomaar „min of meer uiteenlopende herinneringen" zijn zoals de schrijfster ons wil doen geloven. (W.D.E. p.195) Integendeel, ze zijn minutieus in te passen in wat je een Yourcenariaanse „Historia Sancta" zou kunnen noemen, een allesomvattende, „heilige wereldgeschiedenis". Deze is naar mijn mening als volgt samen te vatten.

Hij begint met het „Paradijs", het gouden tijdperk, waarin gesteenten, planten en dieren in een symbiotische eenheid versmolten zijn. Deze periode wordt verder gekenmerkt door overvloed en vruchtbaarheid. Hier is de mens geen meester over de schepping, maar integrerend deel van de kosmos, waarmee hij door zijn materialiteit, zijn stoffelijkheid verbonden is. De houding die hij tegenover zijn omgeving aanneemt is gebaseerd op respect. De taal is de taal van de stilte, van de harmonie en verwijst naar de eeuwigheid.

Maar deze symbiotische, integrerende en veilige eenheid wordt doorbroken door het egoïsme en de kortzichtigheid van de mens. De mythische tijd maakt plaats voor de historische tijd die gekenmerkt wordt door hiërarchie en onderdrukking, leidend tot oorlog, uitbuiting en vervuiling. De taal is niet langer vertolker van harmonie, maar wordt drager van leugen, bedrog en valse ideologieën.

De sacrale, paradijselijke wereld wordt het slachtoffer van het machtsmisbruik van de mens. Deze gigantische tragedie loopt uit op de dood: de dood van dieren en planten, en uiteindelijk van de mens zelf.

De enige mogelijkheid om de totale vernietiging tegen te gaan is opnieuw contact te zoeken met de sacrale wereld van de natuur. In

Het vroegere domein Cleenewerck de Crayencour te Sint Jans Cappel. «...mais que voudrais-je revoir? Peut-être les jacinthes du Mont Noir...» (M. Yourcenar)

de eerste plaats door teksten uit het verleden te bestuderen waar die relatie wordt gelegd. In de tweede plaats door het aannemen van een morele houding die gebaseerd is op respect voor de natuur en in de derde plaats door die houding op anderen over te dragen. Het is opvallend, dat deze „heilsgeschiedenis” niet oplicht wanneer de lezer de hoofdintriges van het boek volgt. De relaties tussen Michel, Jeanne de Reval, haar echtgenoot Egon en zijn minnaar Franz houden de aandacht van de lezer grotendeels vast.

Bekijken we echter de zuiver autobiografische tekst en koppelen we die vervolgens aan de beschrijving van de geschiedenis van de geboortestreek van de Cleenewercks de Crayencour, dan komt deze „Historia” haarscherp uit de verf.

De paradijselijke oerwereld wordt beschreven in het eerste hoofdstuk van *Archieven uit het Noorden*: het land dat door aanslibbing ontstaat, de voortdurend bewegende „groene oceaan” van de wouden, de „vrolijkheid van de dieren [die] tot een zuiverder en goddelijker wereld behoorden dan die waarin mensen mensen doen lijden”. (A.N. p.13)

Parallel daaraan zien we de kleine Marguerite zich bewegend tussen de bloemen en de dieren op de Zwarte Berg, weigerend ze „in hun spel [te] storen”. (W.D.E. p.176)

Maar dit spel wordt verstoord door de mens, „de koning-rover, neerhakker van dieren en moordenaar van bomen”. (A.N. p.14) De soldaten van Farnese en van Condé (A.N. p.45), de rechters Pierre Bieswal en Jean Cleenewerck, Noémi, de dorpsbevolking en de geestelijkheid uit de tijd van Michel om maar enkelen te noemen, zij behoren tot de mensen „die denken zoals degenen die niet denken”. (A.N. p.58) Zelfs Michel en de knecht Alcide vallen op een bepaald moment onder deze conformistische groep.

De slachtoffers worden met mededogen beschreven: de boeren met hun platgetrapte akkers, Martin Cleenewerck op weg naar de executieplaats, de tovenaar Thomas Looten die gemarteld wordt. Maar ook de verwoeste dennenbomen van de Zwarte Berg, de omgekomen dieren, de gestorven Jezus en tenslotte het eenzame en genegeerde kind Marguerite delen in die ondergang.

Deze slachtoffer-ervaring geeft echter de ruimte om weer op zoek te gaan naar de „solide kern” die openstaat voor die oorspronkelijke, paradijselijke wereld en die die wereld zoveel mogelijk uit wil dragen. De oudere Marguerite die weigert vlees te eten, hervat de weg die zij in haar kinderjaren is gegaan. (W.D.E. p.177) Michel-Charles leert zijn zoon respect voor planten, dieren, mensen en sterren. (A.N. p.169-170) Abbé Lemire probeert de arbeiders hernieuwde eigenwaarde te geven door het direct contact met de natuur. (W.D.E. p.257) Yourcenar is ontroerd door de „leiders van groepen scholieren [die] met ontzag vijfenzeventig jaar oude bomen (..) aanwijzen” op de Zwarte Berg. (W.D.E. p.247) En natuurlijk is het de schrijfster Yourcenar die met boeken en stellingnames haar wereldvisie probeert te verspreiden.

De inkrimping van de autobiografische verhalen tot een bescheiden schakel in deze „Historia Sancta” verklaart de bijrol die het kind in *Wat? De Eeuwigheid* lijkt te spelen. Deze bijrol is echter misleidend. In feite is de beperking tot deze slachtofferrol wezenlijk. Want in de confrontatie met de conformistische wereld bleek de „solide kern” te vervallen tot lafheid en hypocrisie, waardoor alleen de rol van het lijdende kind overbleef.

Het Gemeentelijk Museum M. Yourcenar te Sint Jans Cappel

Maar ook de geringe rol die Frans-Vlaanderen in 's *Werelds Doolhof* lijkt te spelen is misleidend. Weliswaar is het gebied in het leven van Michel van ondergeschikt belang, („we zijn niet van hier en we gaan morgen weer weg” (M.O.O. p.28)), uit de autobiografische passages blijkt dat de geschiedenis van Frans-Vlaanderen niet op zichzelf staat, maar op zijn minst ook een metafoor is voor Marguerite Yourcenars eigen levensloop. Alsof het intense verdriet dat zij haar eerste levensjaren gevoeld moet hebben alleen dragelijk wordt als het gekoppeld wordt aan het lijden van een hele streek. De Frans-Vlaamse makro-kosmos, zoals die beschreven is in *Archieven uit het Noorden*, blijkt zo de voorbode en de afspiegeling van de individuele mikro-kosmos in *Wat? De Eeuwigheid*. Het eerstgenoemde boek is niet alleen autobiografisch in die zin dat de reconstructie van het leven van ouders en voorouders leidt tot de ontdekking van het eigen „ik”. (9) Het eigenlijke levensverhaal dat Yourcenar aan de buitenwereld prijs wil geven is „vertaald” in de achtergrond, in het decor, waarop de voorouders zich bewegen, zoals ook het kind Marguerite in een boek over haar vader noodzakelijkerwijs de bijrol vervult. De slachtofferthematiek die beide

„achtergronden” echter met elkaar verbindt, doet naar mijn mening de intensiteit van de eronderliggende ervaring des te sterker vermoeden...

Noten

1. Blot, J., „Marguerite Yourcenar, Quoi? L'Éternité”, in: *La Nouvelle Revue Française*, (juni 1989), pp. 99-101. (Ik vertaal)
2. Neumann, B., „De autobiografie als literair genre”, in: Jongeneel, E., (red.), *Over de autobiografie*, Utrecht, HES Uitgevers B.V., 1989, p. 32.
3. Yourcenar, M., *Wat? De Eeuwigheid*, Baarn, Ambo, 1990, in het vervolg afgekort door W.D.E.
4. De Moor, W.A.M., „Van de wieg tot het graf tot het werk”, in: Korteweg, A., e.a., *Aspecten van de literaire biografie*, Kampen, Kok Agora, 1990, p. 76.
5. Yourcenar, M., *Met Open Ogen, Gesprekken met Matthieu Galey*, Amsterdam, Rainbow Pocketboeken, 1991, in het vervolg afgekort door M.O.O.
6. Yourcenar, M., *Archieven uit het Noorden*, Amsterdam, Ambo/Athenaeum-Polak & Van Genneep, 1985, in het vervolg afgekort door A.N.
7. Mayeur, J.-M., *Un prêtre démocrate, l'abbé Lemire, 1853-1928*, Casterman, coll. „Religion et Sociétés”, 1968, p. 383.
8. Rosbo, P. de, *Entretiens radiophoniques avec Marguerite Yourcenar*, Paris, Mercure de France, 1972, p. 72. (Ik vertaal)
9. cf. Musarra-Schroeder, U., „Vormen van 'autobiografisch schrijven’”, in: Jongeneel, E., (red.), *Over de autobiografie*, Utrecht, HES Uitgevers B.V., 1989, p. 44.

Résumé:

Dans la trilogie autobiographique, *Le Labyrinthe du monde*, une trentaine de pages seulement sont consacrées à la vie même de Marguerite Yourcenar. Il en est de même pour l'évocation de la Flandre française, berceau de la famille Cleenewerck de Crayencour, et environnement naturel et social de la petite Marguerite pendant les sept premières années de sa vie, la seule période évoquée dans *Quoi? L'Éternité*. Ce livre a comme intrigue principale la vie de Michel de Crayencour, le père de l'écrivain, et celle de quelques-unes de ses relations.

Dans cette biographie du père, la Flandre française figure également, mais pour celui-ci, son importance est minime. Les habitants du village, le curé, le supérieur du Mont des Cats, ils sont trop conservateurs, trop bornés, trop dogmatiques pour attirer Michel. En revanche, il se sent à son aise chez des personnes ayant un mode de vie plutôt marginal: les moines trappistes du Mont des Cats, le maréchal-ferrant du village, et surtout l'abbé Lemire, un vieil ami qui tire Michel d'un embarras financier.

M. Yourcenar estime dans ces personnages, outre leur vie hors des sentiers battus, leur respect devant les minéraux et les règnes végétal et animal. Pour elle, ils représentent le contact direct avec la matière éternelle, et donc avec l'éternité. Ici, la biographe se change en philosophe, voire en moraliste.

Parlant, en autobiographe, de sa petite enfance, M. Yourcenar divise le monde des adultes, à l'instar du père, en conformistes oppresseurs, comme le curé, les sœurs de l'école ou la grand-mère Noémi, et en personnes simples qui respectent et acceptent leur corps, leur individualité, leur matérialité. Chez ces gens, parmi lesquels figurent les domestiques du château, l'enfant se sent en complète sécurité. Surtout en Barbe, sa bonne personnelle, l'enfant a une confiance totale.

Pourtant, cette opposition de base sera transgressée deux fois. Le monde hostile et formaliste du catholicisme de l'époque qui oblige l'enfant à l'hypocrisie permet tout de même une expérience capitale: la vue, dans les églises flamandes, de l'image de Jésus au tombeau, dans sa solitude et sa nudité, est une impression inoubliable où se joignent la sensualité, la pitié et le sens du sacré. Mais le sacré se trouve également dans la nature, notamment dans les sapins du Mont Noir victimes de la guerre et qui sont pour la narratrice «à la fois des martyrs et leur propre croix». La nature ainsi que Jésus sont sacrifiés à un monde égoïste, borné et ennemi.

Une deuxième transgression a lieu là où l'enfant devient également victime de ce monde extérieur hostile, ce qui arrive à deux reprises. Premièrement quand Alcide, qui normalement fait partie du monde sécurisant des domestiques, tue le chien favori de la petite Marguerite. La non-assistance à la bête est ressentie par l'autobiographe comme une lâcheté. Deuxièmement, quand Michel, d'habitude si large d'esprit, renvoie Barbe, la bonne personnelle de Marguerite et tant aimée par elle, pour avoir visité un bordel, ce qui provoque chez l'enfant le sentiment d'être trompée.

La raison pour laquelle Yourcenar, si réticente d'habitude envers l'entreprise autobiographique, (Jean Blot: Yourcenar «a réussi le tour de force d'écrire une autobiographie dont elle est absente»), a inséré ces passages, c'est que le «je» peut être placé, comme Jésus et la nature, au rang des victimes, à l'intérieur d'une vision yourcenarienne de l'histoire, que j'oserais qualifier d'«*Historia Sancta*», d'«*Histoire Sainte*», à l'instar des chroniqueurs du Moyen Age.

Cette histoire pourrait être résumée ainsi. Elle commence avec l'âge d'or, le paradis terrestre, caractérisé par la symbiose de la nature inanimée et animée dont l'homme fait partie intégrante. Son attitude réfléchit le respect. Sa langue signifie le silence et l'harmonie.

Mais cette unité primordiale est rompue par l'égoïsme et la bêtise humaines, amenant le profit et la hiérarchie, et dans leur sillon la guerre et la pollution. La langue signifie désormais le mensonge, les idéologies fausses.

C'est le monde sacré, englobant, primordial qui est victime de ce monde divisé, désagrégé. Dans cette immense catastrophe périssent Jésus, la nature et ... l'enfant. Pourtant, cette expérience de victime permet de renouer avec le monde primordial de la matière. Ce contact se renforce par l'étude, par une attitude morale et par la volonté de propager celle-ci.

Cette «*Histoire Sainte*» n'apparaît pas en suivant l'intrigue principale d'*Archives du*

Nord ou de *Quoi? L'Éternité*, centrée sur les parents et grands-parents de M. Yourcenar. Elle ne devient visible qu'en suivant l'arrière-fond, c'est-à-dire le décor historique et social de la Flandre française où les personnages ne figurent que comme comparses, tout comme la petite Marguerite ne joue qu'un rôle de second plan dans sa propre autobiographie. Ainsi, le macrocosme de l'histoire de la Flandre française révèle d'étonnants parallèles avec le microcosme de l'histoire de Marguerite.

Le monde intégrant de l'enfance se reflète ainsi dans l'évocation de la préhistoire dans *Archives du Nord*. L'enfant souffrant partage la douleur des paysans saccagés et des révoltés opprimés de l'histoire des Flandres. L'attitude morale de respect envers la nature se retrouve chez les gens simples comme chez l'enfant qui concrétise cette vision, dans le sillon de personnages comme l'abbé Lemire, en un engagement concret.

L'insignifiance de l'enfance de Marguerite tout comme celle de l'histoire de la Flandre française n'est qu'apparente. Dans mon hypothèse, cette seconde place est hautement fonctionnelle. Confrontée avec sa propre lâcheté, sa propre impuissance, sa propre hypocrisie, il ne reste, à l'autobiographe, que le rôle péniblement ressenti de victime. La douleur qui remonte par le souvenir des années en Flandre française est ensuite adoucie par l'association avec l'histoire, tout aussi douloureuse, de cette région. En ce sens celle-ci ne sert pas uniquement à mieux connaître l'homme, dont elle-même, elle est également une métaphore de ce que M. Yourcenar veut révéler de sa propre vie.

(Résumé par C. van Woerkum)